

Bednarek, Jerzy

Sprawozdanie z konferencji naukowej "Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej - bilans dotychczasowych dokonań" : Łódź, 9-10 listopada 2005 r.

Dzieje Najnowsze 38/2, 250-254

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Sprawozdanie z konferencji naukowej
„Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
— bilans dotychczasowych dokonań”.
Łódź, 9–10 listopada 2005 r.**

W dniach 9–10 listopada 2005 r. w Łodzi odbyła się ogólnopolska konferencja metodyczno–archiwalna nt. „Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej — bilans dotychczasowych dokonań”, którą zorganizowało Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów (OBUiAD) w Łodzi we współpracy z Biurem Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów (BUiAD) w Warszawie. Okazała się ona udaną próbą podsumowania pięciu lat działalności pionu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej (IPN). Podczas dwudniowej konferencji wygłoszono 19 referatów, odbyły się dwie dyskusje podsumowujące oraz otwarto przygotowaną z tej okazji wystawę, eksponującą wybrane materiały z zasobu archiwalnego Oddziału IPN w Łodzi.

Pierwszy dzień konferencji odbywał się w ramach warsztatów archiwalnych, w których wzięli udział pracownicy archiwum IPN reprezentujący BUiAD w Warszawie oraz wszystkie terenowe oddziały Instytutu. Warsztaty podzielono na dwa bloki tematyczne.

Część pierwszą, poświęconą teorii i metodyce archiwalnej, rozpoczął Janusz Kuligowski (BUiAD w Warszawie) referatem *Gromadzenie zasobu Instytutu Pamięci Narodowej do czerwca 2005 r.* Przypomniwał w nim najważniejsze etapy procesu gromadzenia przez IPN archiwaliów, podkreślając, iż ogromny wysiłek archiwistów w ciągu zaledwie kilku lat doprowadził do zgromadzenia w jednej instytucji zasobu akt po byłych organach bezpieczeństwa państwa, liczącego ponad 82,5 km.

Następnie Paweł Perzyna (OBUiAD w Łodzi) wygłosił referat pt. *Terminologia archiwalna w działalności Instytutu Pamięci Narodowej*. Zaprezentował on interpretację podstawowych pojęć archiwalnych (m.in. kancelaria, archiwum, zasób, zespół i zbiór archiwalny) oraz terminów oznaczających pomoce archiwalne (m.in. inwentarz, katalog, skorowidz), które pojawiły się w działalności i aktach normatywnych kierownictwa Instytutu. Referent zauważył m.in., że braki, a także wieloznaczność podstawowych pojęć archiwalnych funkcjonujących w działalności pionu archiwalnego IPN uwiaryściły pilną potrzebę usystematyzowania i sprecyzowania terminologii archiwalnej wykorzystywanej w bieżącej działalności Instytutu.

Z kolei dr Zofia Krupska (BUiAD w Warszawie) przedstawiła referat pt. *Zarządzanie dokumentacją aktową w naczelnich organach bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego w latach 1944–1990*. Referentka szczegółowo omówiła podstawowe akty prawne regulujące pracę kancelarii i archiwów zakładowych wyodrębnionych w Resorcie Bezpieczeństwa Publicznego PKWN, Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego, Komitecie ds. Bezpieczeństwa Publicz-

nego i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych oraz realizację w praktyce obowiązujących norm prawnych.

Rafał Leśkiewicz (OBUiAD w Poznaniu) przedstawił referat pt. *Zasady proveniencji i pertynencji terytorialnej w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej (na przykładzie poznańskiego Oddziału IPN)*. Odniósł się w nim do dwóch najważniejszych zasad regulujących kwestie gromadzenia i opracowywania materiałów archiwalnych w archiwach polskich. Na przykładzie archiwum Oddziału IPN w Poznaniu starał się wykazać, iż kanon podstawowych norm archiwalnych jest w Instytucie przestrzegany na tyle dokładnie, na ile pozwalają na to przepisy prawne regulujące funkcjonowanie IPN.

Autorką kolejnego referatu pt. *Zagadnienie wyodrębniania zespołów archiwalnych na przykładzie zasobu archiwum Oddziałowego Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Gdańsku* była Katarzyna Lisiecka (OBUiAD w Gdańsku). W jej zastępstwie referował Jarosław Mamiński. W referacie, na przykładzie archiwum Oddziału IPN w Gdańsku, podjęto rozważania nad możliwością podziału zasobu archiwalnego według zasady, iż akta operacyjne organów bezpieczeństwa powinny tworzyć zespół złożony o nazwie ostatniego sukcesora (np. WUSW w Gdańsku), akta administracyjne zaś miałyby ulec podziałowi na zespoły proste, których nazwy odpowiadałyby nazwie twórcy, np. akta WUBP (1945–1954), WUdsBP (1954–1956), KWMO (1956–1983), WUSW (1983–1989) w Gdańsku.

Z kolei Andrzej Wojciulik (OBUiAD w Białymstoku) wystąpił z referatem pt. *Obieg dokumentów oraz ich archiwizacja w UBP województwa białostockiego w latach 1944–1956*. Referent przedstawił podstawowe wytyczne organizacyjne dotyczące prowadzenia prac kancelaryjnych w urzędach bezpieczeństwa publicznego w Białostockiem w latach 1944–1956. Zauważył, iż na podstawie obowiązujących przepisów udało się w pierwszych latach funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa stworzyć model kancelarii, w której miał obowiązywać dziennikowy system rejestracji pism, powinna funkcjonować registratura i składnica akt. Charakterystyczne jednak było to, iż praktyka działalności w urzędach bezpieczeństwa publicznego w woj. białostockim niosła liczne odstępstwa od obowiązujących norm i zasad, jak chociażby powszechne nieterminowe załatwianie spraw.

Ostatni referat w tej części wygłosił Michał Kozulski (OBUiAD w Łodzi) pt. *Postępowanie z dokumentacją normatywną w WUBP i PUBP na mocy instrukcji z dnia 22 grudnia 1949 r.* Referent poddał drobiazgowej analizie dwie w instrukcje (nr 13 i 14) o wydawaniu, podawaniu do wiadomości i ewidencji przepisów, które zostały wydane przez MBP w 1949 r. Ich celem miało być ujednoczenie postępowania na szczeblu województwa oraz powiatów z aktami dotyczącymi organizacji pracy aparatu bezpieczeństwa.

Druga część warsztatów archiwalnych dotyczyła problematyki związanej z szeroko rozumianą informacją naukową. Pierwszy referat w tej części wygłosiła Joanna Piłat (OBUiAD w Lublinie) pt. *Zasady prowadzenia, funkcjonowanie oraz rola ewidencji operacyjnej SB z uwzględnieniem przydatności zachowanych materiałów ewidencyjnych w bieżącej pracy Instytutu Pamięci Narodowej*. Podstawą do jego opracowania były przede wszystkim zachowane normatywy resortu spraw wewnętrznych oraz akta z zasobu Oddziału IPN w Lublinie, w tym szczególnie wytyczne, opracowania oraz materiały ze szkoleń, dotyczące zakresu działania pionu „C” i prowadzenia ewidencji operacyjnej. Na ich podstawie referentka w sposób przejrzysty odtworzyła skomplikowane zasady działania jednostek ewidencji operacyjnej oraz stosowane rodzaje i formy dokumentacji ewidencyjnej.

Następna wystąpiła dr Joanna Maternia (OBUiAD w Rzeszowie) z referatem *Charakterystyka ewidencji archiwalnej OBUiAD w Rzeszowie*. W sposób ogólny omówiła ona zasób kartoteczny przejęty z Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i archiwów policyjnych, jakim dyspo-

nuje obecnie archiwum Oddziału IPN w Rzeszowie. Przedstawiła także rodzaje baz komputerowych wytworzonych na podstawie materiałów ewidencyjnych (nie tylko kartotek, ale także zachowanych dzienników rejestracyjnych i archiwalnych) oraz ich rolę w bieżącej pracy archiwum.

Natomiast Radosław Peterman (OBUiAD w Łodzi) w referacie *Zasób archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej a komputeryzacja archiwów* zaprezentował teoretyczne uwagi dotyczące problemu komputeryzacji archiwów i odniósł je do kwestii przygotowania systemu informatycznego na potrzeby archiwum IPN. Skoncentrował się zwłaszcza na opisie archiwaliów w zstandaryzowanym systemie informatycznym ISAD(G), przeznaczonym dla archiwów gromadzących zasób na tradycyjnym nośniku, jakim jest papier, oraz omówił budowę standardu archiwalnych haseł wzorcowych ISAAR(CPF), który został opracowany w celu umożliwienia formułowania rekordów haseł stosowanych przy opisie dokumentów archiwalnych.

Z kolei dr Piotr Dyba i Daniela Kuchar (OBUiAD we Wrocławiu) omówili *Potrzeby użytkowników informacji archiwalnej na podstawie doświadczeń OBUiAD we Wrocławiu*. Autorzy skupili się na zaprezentowaniu bieżących problemów związanych z realizacją statutowych zadań OBUiAD we Wrocławiu przy użyciu dostępnych środków ewidencyjnych. W pierwszej części wystąpienia zostały zaprezentowane uwagi dotyczące tworzenia i użytkowania baz danych, szczególnie pod względem braku jednolitego systemu opisu akt w ewidencjonowaniu zasobu Instytutu. Część drugą poświęcono zagadnieniu informacji naukowej, niezbędnej przy realizacji przez IPN wniosków o udostępnienie dokumentów archiwalnych do celów naukowo-badawczych.

Ostatnia pierwszego dnia konferencji wystąpiła Anna Madziarska (WUiAD Delegatury w Bydgoszczy) z referatem pt. *Charakterystyka zbioru akt Archiwum Wojsk Lądowych w Toruniu. Fragment przewodnika po zasobie Delegatury IPN w Bydgoszczy* (referat został przygotowany wspólnie z Krzysztofem Bartosikiem, Lechem Graduszewskim, Aleksandrą Kończak i Bartłojem Siwcem). Zanalizowano w nim 27 wyodrębnionych zespołów ze zbioru akt przejętego przez Delegaturę IPN w Bydgoszczy z Archiwum Wojsk Lądowych w Toruniu. Ze względu na ograniczone pomoce ewidencyjne, które zostały przekazane wraz z archiwaliami, w referacie poświęcono dużą uwagę omówieniu treści przekazanych akt. Ciekawą ilustracją wystąpienia była multimedialna prezentacja przez referentkę kilkunastu dokumentów i fotografii pochodzących z analizowanych archiwaliów.

Po wygłoszeniu wszystkich referatów rozpoczęła się dyskusja. Uczestnicy warsztatów odnosili się m.in. do problemu terminologii archiwalnej stosowanej w działalności Instytutu oraz spraw związanych z ewidencją operacyjną SB.

W drugim dniu konferencji odbyła się sesja popularnonaukowa pt. „Historia i «teczki»”. Uczestniczyło w niej ponad 100 osób, w tym przedstawiciele władz Instytutu z jego ówczesnym prezesem, prof. dr. hab. Leonem Kieresem, zaproszeni działacze samorządowi, kombataneci oraz przedstawiciele mediów. Pracownicy pionu archiwalnego w wygłoszonych referatach zaprezentowali m.in. rozważania na temat charakteru i specyfiki zgromadzonego przez IPN zasobu archiwalnego oraz jego przydatności do badań nad najnowszą historią Polski.

Pierwszy wystąpił dr hab. Leonard Smółka (OBUiAD we Wrocławiu) z referatem pt. *Archiwalia IPN a obraz historiografii bez IPN. Na przykładzie badań własnych autora*. Zaanalizował on fragment własnych badań naukowych, które dotyczyły biografistyki, a konkretnie 24 postaci Kościoła katolickiego na Śląsku, których biografie mieszczą się w okresie ponad stu lat, między 1873 a 1979 r. Referent skonfrontował dotychczasowe własne ustalenia z wynikami kwerendy przeprowadzonej w archiwaliach zgromadzonych w IPN, wyjaśniając, w jakim stopniu wiedza dotycząca omawianych osób duchownych uległa zmianie.

Następnie dr Adam Dziuba (OBUiAD w Katowicach) w referacie *Kwestia wiarygodności. Refleksje po analizie statystycznej akt 150 tajnych współpracowników aparatu bezpieczeństwa w województwie śląskim i katowickim z lat 1945–1956* poddał szczegółowej analizie 150 „teczek” tajnych współpracowników aparatu bezpieczeństwa, zgromadzonych przez archiwum Oddziału IPN w Katowicach. Referent, zadając sobie podstawowe pytanie, czy przebadane dokumenty nasuwają wątpliwości co do ich wiarygodności i autentyczności, doszedł do wniosku, iż nie ma przesłanek do zakwestionowania wiarygodności ocalałych materiałów. Zachowały się plany przedsięwzięć zmierzających do pozyskania informatorów, własnoręczne zobowiązania do współpracy pisane przez tajnych współpracowników, dokumenty dotyczące ich charakterystyki, a także inne materiały umożliwiające ustalenie czasu trwania współpracy, jak też dokonanie oceny wartości informatorów dla aparatu bezpieczeństwa.

Marek Jasiński (OBUiAD w Łodzi) przedstawił referat pt. *Teczki osobowych źródeł informacji w zasobie archiwalnym IPN w Łodzi. Stan zachowania oraz ich przydatność do badania historii najnowszej Polski*. Referent zajął się analizą problemu stanu zachowania materiałów agenturalnych w zasobie Oddziału IPN w Łodzi przejętych po WUSW w Piotrkowie Trybunalskim, Sieradzu i Skierniewicach. Przedstawił także wyliczenia liczbowe i procentowe odnoszące się do faktycznego stanu ich zachowania. W wyniku przeprowadzonych obliczeń ustalili, że mimo ogromu zniszczeń, których SB dokonała wśród akt, znaczną część materiałów agenturalnych można odtworzyć. We wszystkich trzech WUSW, których archiwalną spuściznę objął badaniami, z zarchiwizowanych teczek zachowało się 50,18% sygnatur, co można uznać za liczbą wysoką.

Z kolei dr Robert Witalec (OBUiAD w Rzeszowie) przedstawił *Materiały dotyczące Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów — Ukraińskiej Powstańczej Armii w zasobie archiwalnym IPN w Rzeszowie*. Referent wyjaśnił, iż w archiwum Oddziału IPN w Rzeszowie nie występują zespoły (zbiory) archiwalne zawierające materiały dotyczące jedynie Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów — Ukraińskiej Powstańczej Armii. Natomiast materiały odnoszące się do tego zagadnienia są rozproszone w poszczególnych seriach akt i należą do nich dokumenty wytworzone m.in. przez organy UB, MO oraz materiały w języku ukraińskim wytworzone przez członków konspiracji ukraińskiej. Zachowane materiały nie tylko pozwalają prześledzić przebieg konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1944–1948 na terenie Rzeszowszczyzny, ale i — co ważne — umożliwiają spojrzenie na ten konflikt oczami dwóch zantagonizowanych stron.

Następny referat pt. *„Groźny” i jego żołnierze w świetle materiałów aparatu represji. Przykład dokumentacji przez organy bezpieczeństwa państwa dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej* wygłosił dr Jerzy Bednarek (OBUiAD w Łodzi). Referent, wykorzystując materiały archiwalne wytworzone przez struktury Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Milicji Obywatelskiej, Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego i Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, a także akta spraw karnych wojskowych sądów rejonowych podjął próbę odtworzenia losów antykomunistycznego oddziału partyzanckiego dowodzonego przez sierż. Eugeniusza Kokołskiego „Groźnego”. Oddział funkcjonował od sierpnia 1945 r. do marca 1946 r. na znacznej części obszaru województw łódzkiego oraz poznańskiego i był jedną z najbardziej aktywnych na tamym terenie grup zbrojnego podziemia niepodległościowego.

Z kolei Bożenna Janocińska i Grażyna Suszycka-Tomkiewicz (OBUiAD w Lublinie) przedstawiły referat pt. *Z dziejów archiwaliów organizacji podziemnych w latach 1944–1956 w świetle akt organów bezpieczeństwa państwa przechowywanych w zasobie IPN w Lublinie*. Referentki dowiodły, iż materiały archiwalne wytworzone przez organy bezpieczeństwa szczebla wojewódzkiego i powiatowego oraz sądy i prokuratury wojskowe, które są przechowywane obecnie w archiwum Oddziału IPN w Lublinie, dostarczają interesujących wiadomości na te-

mat dziejów całych archiwów, kancelarii, jak i pojedynczych dokumentów takich organizacji niepodległościowych, jak: Armia Krajowa, Bataliony Chłopskie, Narodowe Siły Zbrojne, Stronnictwo Narodowe, czy też Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”. Ponadto można w nich odnaleźć informacje na temat archiwaliów Ukraińskiej Powstańczej Armii oraz licznych organizacji antykomunistycznych, w tym organizacji młodzieżowych, które działały w latach 40. i 50. na terenie Lubelszczyzny.

Ostatnim referentem był Łukasz Lubicz-Łapiński (OBUiAD w Białymstoku), który zaprezentował *Możliwość wykorzystania zasobu archiwalnego białostockiego Oddziału IPN do badań genealogicznych*. Autor skupił się na ukazaniu sposobów wykorzystania niektórych zespołów archiwalnych do badań nad rodziną. Są to przede wszystkim akta dotyczące powojennych migracji ludności, okresu walki podziemia z władzą „ludową” oraz akta personalne (np. akta funkcjonariuszy i akta paszportowe). Dane zgromadzone w tych materiałach m.in. pozwalają na odkrycie ciekawych faktów z dziejów rodziny w okresie II wojny światowej i tuż po niej, nieznanymi krewnymi, czy też dalszymi powiązaniach rodzinnych, które rozluźnione w ciągu ostatniego półwiecza mogły ulec zapomnieniu przez młodsze pokolenia.

Po wygłoszeniu wszystkich referatów odbyła się dyskusja. Szczególnie aktywny udział wzięli w niej przedstawiciele środowisk kombatanckich, którzy w sposób emocjonalny wyrażali swoje opinie zwłaszcza na temat charakteru powojennej konspiracji antykomunistycznej i stosowanych wobec niej przez aparat bezpieczeństwa prowokacji.

Sesji popularnonaukowej „Historia i «teczki»” towarzyszyła także wystawa archiwalna przygotowana przez pracowników OBUiAD w Łodzi pod kierunkiem Ryszarda Stasiaka. Jej uroczystego otwarcia dokonał prof. L. Kieres. Celem wystawy było podkreślenie różnorodności zasobu archiwalnego Instytutu i jego znaczenia w badaniach nad najnowszą historią Polski. Zgodnie z tym założeniem, oprócz materiałów wytworzonych przez służby specjalne PRL na wystawie wyeksponowano także dokumenty powstałe w wyniku działalności Tajnej Policji Państwowej (Gestapo) w Łodzi, jednostek Milicji Obywatelskiej, sądów i prokuratur, a także materiały pochodzące z kolekcji i darów osób prywatnych oraz zgromadzone w wyniku działalności byłej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Łodzi.

Zorganizowane w Łodzi spotkanie naukowe wraz z towarzyszącą mu wystawą bez wątpienia wpłynęły na większą popularyzację archiwaliów z zasobu IPN, o czym mogło chociażby świadczyć duże zainteresowanie mediów konferencją. Umożliwiło ponadto wymianę cennych doświadczeń między archiwistami skupionymi w Instytucie, przed którymi stoją w najbliższej przyszłości zadania związane z pełnym uporządkowaniem i opracowaniem zgromadzonego w ostatnich pięciu latach zasobu archiwalnego. Wypada również wyrazić nadzieję, iż inicjatywa archiwistów łódzkiego Oddziału IPN będzie także inspiracją do podejmowania dalszych badań nad charakterem, specyfiką i naukową wartością archiwaliów zgromadzonych i przechowywanych w IPN, z korzyścią zarówno dla bieżącej działalności Instytutu, jak i środowiska badaczy szczególnie zainteresowanych korzystaniem z zasobu IPN.

Jerzy Bednarek
Łódź